

rat, problemi obnove i politička opredjeljenja gradske i seoske mladeži u hrvatskoj

vlasta ilišin

institut za društvena
istraživanja sveučilišta
u zagrebu,
zagreb, hrvatska

Rat, a posebice obrambeni na vlastitu tlu, presudno utječe na cjelokupan život stanovništva. Traume i frustracije zaci-jelo najdalekosežnije posljedice ostavljaju na djeci i mla-deži. U tom kontekstu promatra se i mogući utjecaj rata na politička opredjeljenja mladih. Da bi se mogle postaviti valjane hipoteze nužno je bilo reinterpretirati nalaze em-pirijskih istraživanja o nekim političkim stavovima mladih koncem 80-ih godina u Hrvatskoj te ih kontekstualizirati u zadani politički prostor. Iz rezultata je vidljiva tadašnja di-stanciranost mladih od postojećeg političkog sistema i spremnost za uspostavu radikalno drukčijega političkog po-retka. Osnovne značajke željenog političkog poretka bili su: višestranačka parlamentarna demokracija, pluralizam vla-sništva, odlučujuća uloga stručnjaka u donošenju odluka i »slaba« država. Ratna situacija u Hrvatskoj, međutim, uz goleme ljudske i materijalne gubitke, nije pogodovala iz-građivanju samostalne hrvatske države u skladu s takvim očekivanjima. Iz toga se izvode pretpostavke o dva osnovna tipa reagiranja mladih: politička apatija ili izražajna politi-zacija (koja, pak, može poprimiti različite oblike, jačine i usmjerenja). Koliko su korišteni rezultati dopuštali, anali-tički se razmatra diferenciranost u opredjeljenjima urbane i ruralne mladeži. Imajući na umu nasljeđe iz prethodnog razdoblja i iskustvo rata očekuje se veća radikalizacija mla-dih sa sela i njihova otežana socijalna reintegracija u po-ratnom razdoblju.

primljeno lipnja 1993.

—> Svaki rat, a posebice obrambeni - a to znači i da se vodi na vlastitu tlu - presudno utječe na svekoliki život stanovništva. Tako je i rat u Hrvatskoj (započet sredinom 1991), u kojem je upotrebljavana izrazito razorna suvremena ratna teh-nika, prouzročio ne samo veliki broj mrtvih i ranjenih pripadnika vojnih postrojbi, nego i golema stradanja civilnog stanovništva na ratom zahvaćenim područjima i silnu devastaciju materijalnih dobara. Ratne su štete, dakle, goleme i po ljudskim žrtvama i po materijalnim gubitcima.

Dodatna osobitost rata u Hrvatskoj jest i veliki egzodus stanovništva, posebice ruralnoga - izbjeglica i prognanika. Kako je svako ratno iskustvo traumatično - a posebno ono kada se sukobljuju dojučerašnji susjedi, poznanici, prijatelji pa čak i rođaci - razumljivo je očekivati znatne posljedice na celokupni život poedinaca

i skupina. Odavna su poznati problemi ratnika u njihovoj poratnoj reintegraciji u život zajednice, ali u hrvatskom slučaju otvara se i pitanje resocijalizacije velikog dijela civilnoga stanovništva koje je pretrpjelo surovu ratnu Golgotu. Nužni i željeni povratak prognanika otvara drugi niz problema: od pitanja egzistencije (jer su izgubili sve što su stekli, a i gospodarski su resursi uništeni) do pitanja zajedničkoga života s pripadnicima nacionalne zajednice iz kojih su se redova regrutirali ratni protivnici.

U tom je kontekstu posebice osjetljiv položaj mladih koji i neposredno i posredno plaćaju najveću cijenu ovoga rata. U izravnom smislu radi se o smrti i ranjavanju mladih muškaraca (vojnika) što znači i multiplicirani demografski gubitak za Republiku Hrvatsku. Neizravna cijena odnosi se na gospodarske probleme umnožene ratom koji se prije svega odražuje u daljnjem smanjenju ionako malih mogućnosti za zapošljavanje mladih. U budućnosti se na današnju generaciju mladih svaljuje najveći teret odricanja u ime nužnosti obnove ratom uništenih gospodarskih potencijala. Zbog toga se može reći da ratne traume i frustracije najdalekosežnije posljedice ostavljaju na mladima. Neosporno je dakle da će ratna zbivanja i njihove posljedice utjecati i na politička opredjeljenja građana, pa tako i mladih. Da bi se mogle oblikovati koliko-toliko utemeljene hipoteze o poratnom političkom opredjeljivanju mladih, nužno je bar naznačiti kakva su ta opredjeljenja bila prije rata u Hrvatskoj, posebice stavovi gradske i seoske mladeži. Valja napomenuti da su sva relevantna znanstvena istraživanja provedena prije uspostave višestranačkog političkog sistema, zbog čega je nužno kontekstualizirati rezultate koji će biti prikazani. Taj kontekst čini zapravo politički poredak (i njemu inherentni socijalni odnosi) koji se po nizu konstitutivnih elemenata može označiti kao totalitaristički. Taj je, pak, totalitarizam proizlazio iz monopola vlasti jedine političke partije i zasnivao se na ideologijski konstruiranoj monolitnoj zajednici. Slijedom toga, društvo se poimalo kao nekonfliktno zbog čega nije zbiljski ni uspostavljeno kao posrednik između pojedinca kao nositelja pojedinačnih interesa i države kao reprezentanta općih interesa. Sukladno tome, politička je sfera imala predominantnu ulogu u odnosu na sva ostala područja društvenoga i individualnog života. A da bi se osigurao monopol vlasti ograničavana je sloboda mišljenja i govora, kriminalizirano je političko organiziranje potencijalno konkurentnih stranaka, onemogućavana je privatna inicijativa i uspostava mješovitoga vlasničkog sustava i slično. Neodvojiv je od toga nedemokratski model političkog poretka kao i opreka između ideologijskih postulata, institucijskih rješenja i stvarnih procesa što je kontinuirano diskreditiralo vladajuću političku elitu i sam politički poredak. Erozija na svim razinama bila je evidentna koncem 80-ih da bi kulminirala krahom vladajuće političke partije i njezinim gubitkom vlasti voljom građana iskazanom na izborima 1990.

Nezaustavljivo društveno nazadovanje prelamalo se ponajviše preko mladih, a goršane socijalne i političke prilike radikalizirale su njihova politička opredjeljenja, ponajprije tako što su se distancirale od službene ideologije i političkih institucija. U tom distanciranju bili su implicirani kritički stavovi koji su eskalirali i do eksplicitnog osporavanja temeljnih načela tadašnjega sistema. Tako su na prvoj ravni mladi svoje nezadovoljstvo artikulirali u zahtjevu da treba prevladati raskorak između političke norme i političke prakse pri čemu se radilo o očekivanju da su moguća poboljšanja u okviru tada postojećih institucionalnih rješenja. Na drugoj razini neki su segmenti mladih dovodili u pitanje sama institucionalna rješenja smatrajući da ona prikladno ne operacionaliziraju ideologijska načela (zbog čega su se i dogadale devijacije u praksi), a što je još uvijek predstavljalo pristajanje uz službenu ideologiju. Tek na trećoj razini mladi su negirali valjanost i samih ideologijskih postulata zahtijevajući uspostavu potpuno drukčijeg tipa političkog poretka. Početak primjetnog distanciranja mladih od postojećih političkih institucija u empirijskim je istraživanjima registriran početkom 80-ih godina, a tokom toga desetljeća taj se odmak sve više primicao točki potpunog osporavanja vrijed-

nosti postojećeg političkog sistema. Drugim riječima, dok je početkom 80-ih većina mladih svoju kritiku usmjeravala prema tzv. deformacijama političkog sistema, na izmaku desetljeća većina je očekivala njegovu radikalnu promjenu.

Tu tendenciju, od polovične¹⁾ podrške vladajućem političkom modelu do njegove destrukcije, najbolje pokazuju podaci o stavovima studenata²⁾ prema načinima ostvarivanja potrebnih društvenih promjena.³⁾ Tako je 1985/86 od ispitanih studenata 44% smatralo da društvene promjene treba ostvariti u okviru postojećih institucija političkog sistema,⁴⁾ dok je 1988. njihov broj⁵⁾ pao na cca 26%. Pri tome je zanimljivo da nauštrb gubljenja institucionalnoga povjerenja nije toliko raslo optiranje za rješenja "mimo ili protiv danih institucija" (od 11 na 17%) koliko je porastao broj nezainteresiranih (od 45 do 57%). U ovom kontekstu vrlo je indikativan podatak da su se studenti urbane provenijencije i rezidencijalnoga statusa statistički značajno razlikovali od studenata ruralnog porijekla i domicila po tome što su natprosječno pledirali za djelovanje izvan postojećih institucija sistema ili izvan njih, a ispodprosječno su zagovarali institucionalno djelovanje. Dobivena distribucija odgovora pokazuje, dakle, da je distanciranost studenata od političke sfere bila tolika da ih čak ni opcija izlaska iz tadašnjih sistemskih ograničenja nije mogla dostatno zaintrigirati.⁶⁾ Grubo generalizirajući moglo bi se zaključiti da su krajem 80-ih godina studenti (i vjerojatno dobar dio gradske mladeži) većim dijelom izgubili vjeru u smisao i moć postojećih političkih institucija pri čemu je manji broj smatrao da valja uspostaviti radikalno drukčije institucije, a veći dio jednostavno se povukao u indiferentnost spram bilo kakvih pitanja političkog djelovanja. Taj ispražnjeni politički prostor među mladima bio je gotovo idealan za djelovanje novostvorenih političkih stranaka i ponajviše je o uvjerljivosti stranaka ovisilo hoće li - bar na ravni biračkog opredjeljenja - pridobiti mlade za svoje ideje i programe.

Međutim, poznata je činjenica da politički stavovi gotovo nikada nisu potpuno konzistentni zbog čega u svijesti i ponašanju (koja, također, nisu uvijek sukladna uvjerenjima i stavovima) pojedinaca i grupa često koegzistiraju naizgled kontradiktorni elementi. Tako su interferencije to izraženije ako se radi o vremenu korjenitih promjena kao što je bilo u Hrvatskoj krajem osamdesetih. Osnovno obilježje toga vremena bilo je istrošenost dotad vladajućega političkog sistema s krajnje difuznim i nedostatno artikuliranim nezadovoljstvom većine građana i političkih oponenta. U to se vrijeme mogu prepoznati dvije osnovne dimenzije političkih stavova (ili političkih polarizacijskih linija): tradicionalna i postsocijalistička, dok se moderna - kao treća moguća polarizacijska linija⁷⁾ - mogla tek mar-

-
- 1) Budući da se u ovom tekstu barata podacima prikupljenim od sredine osamdesetih godina moguće je govoriti samo o polovičnoj podršci tadašnjem političkom sistemu jer je većinska podrška (koja je rijetko bila i bezrezervna) izgubljena još početkom tog desetljeća.
 - 2) Trend promjena u stavovima najindikativniji je upravo među studentskom mladeži koja je - kao omladinska elita - uvijek bila najosjetljiviji seizmograf društvenih kretanja. K tome, budući da je u korištenim istraživanjima bilo preko polovine studenata (60-80%) urbanoga porijekla i domicila, pomoću njihovih stavova moguće je, bar djelomično, detektirati i stavove gradske mladeži.
 - 3) Širu eksplikaciju i prezentaciju dobivenih rezultata o odnosu mladih spram društvenih promjena, kao i relevantnih političkih stavova vidjeti u: **Omladina i društvene promjene** (priredila V. Ilišin), IDIS, Zagreb 1990.
 - 4) Radi se o istraživanju mladih Hrvatske kada je ispitan uzorak (N=1.250) svih segmenata mladih (učenci, studenti, nezaposleni, zaposleni i poljoprivrednici), a integralni rezultati objavljeni su u studiji: **Fragmenti omladine** (priredio: F. Radin), IDIS-RKSSOH, Zagreb 1988. Na ovom mjestu koriste se samo podaci za studente.
 - 5) Ovdje se navode podaci prikupljeni ispitivanjem uzorka studenata zagrebačkog Sveučilišta 1987 (2000 ispitanika) i 1988 (1000 ispitanika). Dobiveni rezultati objavljeni su u studiji: **Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih** (priredio I. Magdalenčić), IDIS, Zagreb 1991.
 - 6) Da je nezainteresiranost studenata za političko djelovanje trajnije i dublje naravi upozorava i činjenica da je odaziv studenata-birača na izbore za njihove predstavnike u organe Sveučilišta unatoč višestranačkom okruženju 1990/91 dosegnuo tek mizernih 13%. Zasiurno je da su uzroci takve biračke apstinencije studenata višestruki, ali i bez dublje analize taj se podatak može koristiti kao indikator političke (samo)marginalizacije studenata. Ovaj je podatak to intrinzičniji kada se zna da je na prije toga održanim općim izborima odaziv birača bio 65-85%, pri čemu se može pretpostaviti da studenti, po svom sudjelovanju na izborima, nisu bitno odudarali od ukupnoga biračkog tijela.
 - 7) Termini i njihova značenja preuzeti su od N. Zakoška koji je teorijske pretpostavke analitičkog modela biračkog ponašanja elaborirao u prilogu "Polarizacijske strukture, obrasci političkih uvjerenja i hrvatski izbori 1990" u Grdešić, Kasapović i drugi: **Hrvatska u izborima '90**, Naprijed, Zagreb 1991, str. 131-150.

ginalno uočiti (prije svega u zahtjevima tzv. novih društvenih pokreta). U našim prilikama dihotomija tradicionalna-postsocijalistička polarizacijska linija daje se očitati kroz više aspekata: antagonizam centar-periferija (bilo na relaciji Jugoslavija-Hrvatska ili Hrvatska-regionalni interesi), politički monizam nasuprot političkom pluralizmu, radničko samoupravljanje nasuprot modernih industrijskih odnosa, antagonizam društveno (državno) i privatno vlasništvo itd.

Imaju li se na umu naglašene polarizacijske političke linije može se reći da su studenti 1988. iskazivali političke stavove koji se mogu povezati i s jednom i s drugom dimenzijom. S jedne je strane, naime, 79,5% ispitanika zastupalo uvođenje višestranačkog sistema (i nove oblike političkog udruživanja i organiziranja građana), u 75,5% nužnost privatne inicijative, mješovitog vlasničkog sustava i potrebu da se prepusti stručnjacima donošenje važnih odluka, ali je istodobno, s druge strane, 78% podržavalo samoupravljanje a tek 24% optiralo je za proširenje i jačanje uloge države.⁸⁾ Prve tri opcije mogu se promatrati kao indikator postsocijalističke svijesti a druge dvije kao pokazatelj tradicionalne političke svijesti. Istina je da tradicionalna dimenzija ima manji broj zastupnika, ali je i činjenica da se takvi stavovi kod dijela ispitanika isprepleću s postsocijalističkim obrascem (što potvrđuje dominantno opredjeljenje za višestranački sistem i mješovito vlasništvo a protiv voluntarizma paralelno s većinskim podržavanjem samoupravljanja). Isto tako evidentno je da je etatičku opciju prihvaćao tek svaki četvrti ispitanik, ali kako se tada država poistovjećivala s Jugoslavijom ostaje otvorenim pitanjem bi li se slični rezultati polučili da je bilo pitanje o hrvatskoj državi. Ova je dvojba izuzetno važna upravo danas kada je u Hrvatskoj proces nacionalne integracije dovršen uspostavljanjem samostalne države i kada se usporedo s naglašenom centralizacijom javljaju zahtjevi za većom regionalnom autonomijom (i to ne samo inspirirano etničkim diferenciranjima). Usput rečeno, može se pretpostaviti da će odnos centralne i regionalnih vlasti i međusobna podjela ingerencija postati jedno od ključnih političkih pitanja u Hrvatskoj.

Ovome svakako valja dodati da su ispitani studenti u iskazanim političkim stavovima bili vrlo homogeni osim u pitanju vlasništva. Diskriminacijski utjecaj jedino su imali provenijencija i domicil pri čemu je urbana omladina primjetno više podržavala privatnu inicijativu i mješovito vlasništvo. Intrigantno je pitanje zašto su studenti seoskoga porijekla i rezidencijalnog statusa pokazivali veću uzdržanost spram promjene vlasničkog odnosa kada se zna da upravo poljoprivredničkom stanovništvu konvenira privatno vlasništvo nad zemljom (i to bez zemljišnog maksimuma) i sredstvima za rad. Premalo je indicija da bi se pouzdano moglo protumačiti otkuda takav stav ali moglo bi se ustvrditi da je ruralni tip socijalizacije u većoj mjeri impregniran sindromom egalitarizma. To je, pak, logično ima li se na umu da je autarkija ruralnih sredina naglašenija, a u takvim tipovima zajednica prisutnija je solidarnost i upućenost na druge pripadnike zajednice pa je i osjetljivost spram drastičnih socijalnih nejednakosti izraženija.

Kakvo je bilo političko raspoloženje mladih neposredno prije prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj održanih u proljeće 1990. pokazuju podaci koji slijede.⁹⁾ Ovdje će biti navedeni samo oni rezultati koji se mogu sadržajno povezati s prethodno ekspliciranim polarizacijskim političkim linijama i njima pripadajućim stavovima. Budući da nas ovdje zanimaju mladi valja se, nadalje, ograničiti na one stavove u kojima se oni statistički značajno razlikuju od uzorka starijih ispitanika. Rezultati su, dakle, pokazali da su mladi bili bliži postsocijalističkoj političkoj orijentaciji budući da su više prihvaćali bezuvjetni višestranački sistem (59%) i one političke

8) Usporedi u V. Ilišin, op. cit, str. 159.

9) Radi se o već citiranoj studiji *Hrvatska u izborima 1990.* u kojoj su prezentirani rezultati ispitivanja uzorka stanovništva Hrvatske (u 13 općina) deset dana prije prvoga kruga izbora. Među 2.608 ispitanika bilo je 24,14% onih u dobi do 27 godina. Unutar mladih obuhvaćeni su svi segmenti (učenici, studenti, nezaposleni, zaposleni i poljoprivrednici). Nešto manje od polovine svih ispitanika bilo je nastanjeno u gradovima, a po 27% u seoskim i prigradskim naseljima.

stranke za koje su predmnijevali da jamče radikalni raskid s dotadašnjim sistemom (HDZ) ili da otvaraju nova područja za adekvatan politički angažman (Zeleni), te su češće prosuđivali da su pripadnici svih nacija podjednako obespravljani (s tim da je to, inače, najmanje zastupljen stav: 16%). U skladu s time, mladi su istodobno pokazivali i veću odbojnost prema strankama koje su doživljavali kao komunističke relikte prošlosti i s kojima su željeli raskrstiti premda su se te stranke transformirale u tzv. ljevicu socijaldemokratskoga tipa (SDP i SSH). Međutim, kako je istraživanje pokazalo da postoje neke vrlo indikativne razlike između ispitanika ruralnoga i urbanog domicila, logično je pretpostaviti da se slično podvajanje zbivalo i unutar skupine mladih. Gledajući te razlike može se reći da je gradska omladina u nešto većoj mjeri pokazivala tzv. pseudopluralističke stavove (tj. načelno je podržavala višepartijski sistem ali uz uvjet da se zabrane stranke nepodobne provenijencije opravdavajući to racionaliziranom skepsom da društvo još nije zrelo za takav sistem) i nešto je više bila sklona tzv. lijevim strankama. Istodobno, seoska mladež bila je radikalnija jer je više zastupala bezuvjetni pluralizam i više iskazivala raspoloženje "nacionalnog ressentimenta"¹⁰⁾ (41% ispitanika na selu naspram 26% onih u gradu). Taj se raskorak u stavovima interpretirao tako da "ne samo što se s urbaniziranošću sredine smanjuju nacionalne predrasude, nego bi mogao indicirati i tako što u neurbaniziranim sredinama doista ima više nacionalne diskriminacije (ili uopće nacionalnog 'prebrojavanja') nego u gradu". Potonji zaključak mogao bi pomoći u objašnjenju mnogih slučajeva potpunih uništenja seoskih zajednica i učestalog pretvaranja dojučerašnjih susjeda u nepomirljive neprijatelje. Nakon iskustva ratnih zbivanja u Hrvatskoj može se pretpostaviti da je stanovitu ulogu u otpočinjanju rata odigrao i nacionalni ressentiment.

Kako je to raspoloženje bilo izraženije u seoskim sredinama uvjerljivu tezu o nametnutom ratu i konfliktima imputiranim izvana valja dopuniti hipotezom da su ratnohuškačke poruke vrlo plodno tlo našle upravo u ruralnim područjima. I zato se, ako se latentnoj nacionalnoj netrpeljivosti iz socijalističkog razdoblja pribroje golema ratna stradanja seoskog stanovništva, otvara jedan od najkrupnijih problema Hrvatske u poratnom razdoblju: socijalna reintegracija (i to u pogledu uspostavljanja tolerantnih međunacionalnih odnosa kao osnove zajedničkog života u nacionalno mješovitim područjima) seoskih zajednica na područjima koja su bila zahvaćena ratom. Unaprijed se može očekivati da će najosjetljivije točke globalnog programa obnove i povratka prognanika biti njihova realizacija na lokalnim razinama (posebice u selima) gdje svi stari antagonizmi i nove posljedice ratnog konflikta višestruko povećavaju senzibilitet stanovništva istodobno smanjujući prag tolerancije. Za tako nestabilne i traumatične situacije nužno je strpljivo, dugotrajno i promišljeno djelovanje a otvoreno je pitanje kolika će biti spremnost i sposobnost svih sudionika da se povinuju takvu načinu izgradnje novih odnosa.

Valja upozoriti na još jednu zanimljivost koja proizlazi iz prethodnih rezultata: dok je sredinom 80-ih godina tzv. sistemsko-konformistička pozicija imala jače uporište među seoskom omladinom dotle se početkom 90-ih pozicija seoske mladeži radikalno promijenila prema većoj spremnosti za raskid sa starim sistemom pa se tako dogodilo da je urbana mladež prve višestranačke izbore dočekala zaostajući za seoskom u pogledu bezuvjetnoga prihvatanja novoga. Otkud takav obrat teško je pouzdano reći. Moguće je tek uvjetno pretpostaviti da je raniji konformizam uporište imao u tradicionalnoj inertnosti agrarnoga mentaliteta koji zazire od naglih promjena, a da je radikalizacija stavova proizišla iz veće prijemljivosti tih sredina za nacionalne teme i probleme koje su bile i osnovni supstrat političkih programa gotovo svih novoosnovanih političkih stranaka. Uz to, socijalistički po-

10) N. Zakošek tu je poziciju objasnio postojanjem predrasuda među pripadnicima određene nacionalne zajednice spram druge nacionalne zajednice i shvaćanjem da je vlastita nacionalna zajednica diskriminirana zato što je neka druga privilegirana (usporedi, *op. cit.*, str. 154).

11) *Op. cit.*, str. 159.

redak nije na selu bio ozbiljno prihvaćen a sumnjičavost spram njega moglo se uočiti produbljenom analizom nekonzistentnih političkih stavova i ponašanja. Zbog toga se veća podrška seoske mladeži višestranačkom sistemu manje može protumačiti kao neupitno opredjeljenje za pluralizam a više kao prepoznavanje višestranačkog sistema kao mehanizma kojim će se omogućiti da do tada vladajuća partija i politički sistem ustupe mjesto drukčijoj političkoj opciji i sistemu.

S druge strane i stavove urbane omladine ne bi trebalo jednoznačno shvatiti kao indikatore sistemskog konformizma nego i kao strah od novoga koji se temelji na skepsi, zasnovanoj pak, na racionalnom uvidu u realitet i domete pretpostavljenih promjena. Naime, trajno naglašenija kritičnost urbane populacije (nasuprot seoskoj) spram stvarnosti često rezultira dubljim poznavanjem činjenica, boljim prepoznavanjem njihova stvarnoga značenja i pouzdanijim predviđanjima konzekvencija. Osim toga, budući da je pristajanje uz socijalistički poredak u gradu bilo drukčije kvalitete nego na selu, vjerojatno je i spremnost urbane populacije na radikalno drukčije političke opcije više prigušena oprezom.

Znanstvenih istraživanja o političkim stavovima mladih, kao i starijih, nakon uspostave nove vlasti još nema.¹²⁾ Stoga je najuputnije ovu raspravu privesti kraju usporedbom prijašnjega političkog opredjeljenja mladih s onim što se na političkoj govornici Hrvatske u međuvremenu dogodilo te na osnovi toga pretpostaviti pravce budućega političkog ponašanja mladih. A dogodilo se mnogo. Uz rat, prvoražredna činjenica koju valja uzeti u obzir jest to da je Republika Hrvatska uspostavljena kao samostalna, međunarodno priznata država.¹³⁾ Kako se to zbilo u vrlo kratkom razdoblju, povijesno gledajući, nemoguće je očekivati opći konsenzus svih političkih snaga oko toga kakvu državu izgrađivati. Otuda će još zadugo biti aktualni upiti o demokratizaciji društva na svim ravnama: regionalnom ustrojstvu, vlasničkim odnosima itd. Konkretni politički potezi vladajućih političkih snaga, učinak tih poteza kao i kritika oporbe prema vlasti, presudno će utjecati na političko ponašanje građana pa tako i mladih.

Koncentrirajući se samo na rezultate što smo ih ovdje prikazali, treba ponoviti da je potkraj vladavine jednopartijskog sistema većina mladih optirala za višestranački sistem, pluralizam vlasništva, veći utjecaj eksperata u donošenju odluka i razvoj samoupravljanja, a protiv jačanja države. Kako je demokratskim izborima došlo do smjene vlasti i uspostave novoga političkog poretka, od promatranih opcija samoupravljanje - kao jedna od ideoloških potki bivšega socijalističkog sistema a kompromitirana neefikasnošću i nedemokratskošću u svojoj institucionalnoj izvedbi - logično prestaje biti predmet daljnjega interesa. Dakako, to ne znači da i zahtjev za participacijom radnika u upravljanju poduzećima ili neki drugi oblik uređenja industrijskih odnosa primjeren suvremenim razvijenim društvima treba trajno staviti ad acta. Naprotiv, stabilizacijom države (prije svega prestankom rata) ti će aspekti uređenja društvenih odnosa ponovno biti aktualizirani.

Međutim, ostale analizirane opcije promjenom političkog sistema nisu izgubile na aktualnosti premda su se okolnosti izmijenile. Ratno stanje presudno utječe na to da državotvorna ideja i proces nacionalne integracije dominiraju političkim životom Hrvatske. Rat, također, bitno određuje smjer i tempo hoda institucija sistema, vršenja vlasti i kvalitete odluka vlasti. Povijesno iskustvo pokazuje da rat - posebice kada se vodi na vlastitu tlu kao obrana od agresije - ne samo da uzrokuje razaranje vitalnih, demografskih i gospodarskih potencijala zemlje, nego i cijelo društvo impregnira militarističkim duhom što, između ostaloga, destimulira

12) Valja priznati da zato ima nebrojeno ispitivanja javnog mnijenja rezultati se kojih plasiraju u medijima, ali korišteni uzorci i instrumenti daju takvu šarolikost u rezultatima da nije uputno pokušati ih sistematizirati u nekakve pouzdane pokazatelje. Drugim riječima, ti rezultati ne mogu biti valjana osnova za argumentirano predviđanje budućeg političkog (i biračkog) ponašanja građana, iako jesu zanimljivi.

13) Koliko je nezaobilazna uloga rata u takvu toku događaja posredno pokazuje i rezultat da je prije izbora 1990. tek 11% ispitanika zagovaralo uspostavu samostalne Hrvatske, a da je konfederalna opcija imala najviše pristalica (52%). Iz toga proizlazi da je put od opcije konfederacije k samostalnoj državi pređen u iznimno kratkom vremenu.

i koči proces njegove demokratizacije. Tako je rat u Hrvatskoj, primjerice, znatno usporio proces pretvorbe vlasništva kao osnove za gospodarski napredak, pridonio da u klasičnoj trodobi vlasti parlament ustukne pred izvršnom vlašću (koja može promptnije i efikasnije odlučivati a što ratna situacija izuzetno često zahtijeva), a sudstvo postane nemoćno pred nabujalim kršenjem zakona (čime se uvijek iznova aktualizira pitanje poštivanja načela vladavine prava i funkcioniranja pravne države), pružio opravdanje da politički pluralizam egzistira u rudimentarnom obliku zbog neupitne supremacije samo jedne političke stranke i njezina programa (a što je izravna posljedica koliko izbornih rezultata toliko desetljećima taloženog privikavanja na življenje u političkom monizmu i trpljenje "revolucionarnog" volontarizma kao supstituta za demokratsku proceduru), pospješio jačanje države kroz njezinu regulativnu ulogu i u područjima gdje suvremena država nastoji što manje intervenirati (primjerice, u gospodarskoj sferi), znatno otežao promišljen izbor stručnjaka koji bi bili najmeritorniji u donošenju važnih odluka... Ove su tendencije istaknute stoga što su one u izravnoj vezi s očekivanjima mladih prije uspostave novoga političkoga sistema, bolje reći što su one u raskoraku s tim očekivanjima.

Stoga razočarenje zbog tih iznevjerenih očekivanja (posebice u pogledu redukcije pluralizma u politici i vlasničkim odnosima) - uz svijest o silnim ratnim stradanjima posebice kod onih koji su im najizvavnije bili izloženi - u nekim segmentima mladih može stvoriti kritičko raspoloženje spram nosilaca vlasti. Iz takva nezadovoljstva - koje se može odrediti kao reakcija na nesuglasje između proklamiranoga i stvarnog, što je već viđeno, i što, potraje li, na koncu dovodi u pitanje i same temeljne vrijednosti sistema - mogu proizići različiti tipovi reakcija. Dvije su važne: širenje političke apatije među mladima ili progresivna politizacija mladeži. Moguća politička apatija može se manifestirati na više ravni: od odbijanja sudjelovanja u bilo kakvim političkim akcijama ili uključivanja u rad postojećih političkih stranaka do izborne apstinencije. S druge strane, politizacija mladih prepoznaje se kao antipod pasivizaciji te se kreće od iskazivanja biračke volje do uključivanja u rad raspoloživih političkih stranaka pa i do samostalnog (autonomnog) političkog djelovanja. Drugim riječima, mladi mogu prihvatiti već ponudene političke programe ili sami artikulirati vlastite političke zahtjeve. Bilo da je o kojem tipu politizacije riječ, valja imati na umu da su mladi općenito skloniji zastupanju radikalnijih političkih pozicija što potpomognuto nesklonošću kompromisima (kao nezaobilaznom umijeću pragmatične i realne politike) neke mlade vodi k ekstremizmu.

Budući da ratna situacija u Hrvatskoj po logici stvari otežava stabilizaciju hrvatske države i produbljuje socijalne probleme na svim razinama, prije bi se mogla očekivati politička radikalizacija nego politička (samo)pasivizacija mladih. Kakvog će predznaka, na tradicionalnoj ljestvici "lijevo-desno", biti predmnijevana radikalizacija izuzetno je teško predvidjeti. Jer, političko raspoloženje mladih višestruko je uvjetovano. Rat, opća nesigurnost, socioekonomska deprivanost, gubljenje perspektive itd. u mladima može izazvati defetistička i pesimistička raspoloženja, ali može inicirati i socijalni i politički bunt.

Sve navedeno utječe na formiranje političkih stavova, a tome kao zaseban i izuzetno utjecajan faktor treba pribrojiti medijsko oblikovanje javnoga mnijenja. Već je u jednom dijelu javnosti prisutna kritika službene i medijske slike hrvatske zbilje kao neobjektivne. Smatra se da mediji u prezentiranju ili prešućivanju činjenica hrvatsku realnost čine zapravo neprozirnom. Ukoliko se te kritike shvate ozbiljno postavlja se i pitanje o utjecaju medija na mlade jer je poznato da su oni prijemljiviji za medijske poruke. U tome se krije dvostruka opasnost: prvo se smanjuje kompetentnost mladih da razumiju socijalnu i političku zbilju, a potom se pridonosi njihovoj radikalizaciji kada osvijeste nesklad između medijske slike i stvarnosti. Pluralističko društvo efikasna je brana bilo kojem tipu manipulacije, ali hrvatsko je društvo tek na pragu zbiljskog pluralizma. Naime, u najširim slo-

jevima stanovništva još žive posljedice dugogodišnjeg formiranja "kolektivne svijesti" ukorijenjene u samo jednoj ideologiji i samo jednoj vlasti samo jedne političke partije. Bivši je politički sistem pol stoljeća egzistirao na legitimitetu stečenom ratnom pobjedom nad fašizmom ali ni kontrolirani mediji nisu uspjeli potpuno sakriti entropiju sistema. Kada je u pitanju višestranački sistem, legitimitet zadobiven izbornom pobjedom troši se još brže, a po prirodi stvari političke su elite izložene češćoj provjeri svoje političke učinkovitosti. Uz to, u višestranačkoj parlamentarnoj demokraciji teže je eskivirati uspostavljanje mehanizama javne kontrole vlasti (u što se svakako ubrajaju i mediji), a kada rat napokon bude okončan, svi će eventualni politički promašaji postati transparentniji jer će rat kao izgovor brzo biti potisnut problemima obnove, izgradnje i prosperiteta društva.

Najkraće rečeno, društvena je situacija u Hrvatskoj još suviše turbulentna da bi se buduća politička ponašanja mladih mogla pouzdano predvidjeti. Ako je točna teza da je socijalistički poredak na prostoru bivše Jugoslavije propao zbog krize federalnog uređenja i krize socijalizma onda je krucijalno pitanje hrvatske budućnosti hoće li se raskid sa socijalizmom zbiti jednako temeljito kao i odvajanje od Jugoslavije. Ukoliko socijalizam ne bi bio potpuno transformiran, opasnost od njegove rekonstrukcije, i to u svim njegovim poznatim negativnim aspektima (podržavljenje privrede, hipertrofija državne regulative, monopol vlasti jedne stranke, dirigirani mediji i instrumentalizacija javnoga mnijenja, neutralizacija javne kontrole vlasti itd.) znatno bi usporila pluralizaciju a time i stabilizaciju hrvatskog društva. U takvim okolnostima i politička ponašanja određenih segmenata društva postaju krajnje nepredvidljiva s latentnom prijetnjom nekontroliranog ekstremizma. Stoga i na upit kako će se ukupno društveno iskustvo rata u Hrvatskoj reflektirati u populaciji mladih odgovor ostaje otvorenim. To posebice važi za seosku mladež budući da je ona u većoj mjeri bila neposredno ugrožena ratom jer je evidentno da neposredno iskustvo i osobni gubici (bilo života bližnjih bilo imovine) izrazito radikaliziraju političke stavove tangiranih. Međutim, u isto vrijeme postoje indicije da ratni stradalnici pokazuju više tolerancije (bar u nekim situacijama) nego oni čiji je doživljaj rata medijski posredovan i koji trpe prije svega one posljedice koje derogiraju već dosegnutu kvalitetu življenja obrušavajući životni standard na razinu minulih vremena "socijalističke obnove i izgradnje".

Dodatnu bojazan da uspostava demokratskih institucija i odnosa na selu paralelno s obnovom razorenih ruralnih područja neće biti brza i laka izaziva neosporna činjenica da je u prohujalom socijalističkom razdoblju najtemeljitiije razorena upravo agrarna struktura i seljaštvo. Kako je bijeg sa sela bio permanentan proces što je povratno slabilo agrarne potencijale, osnova za reprodukciju seljaštva vrlo je sužena. Nakon svih ratnih stradanja i uništenja još teže će biti vratiti ili zadržati mlade na selu, posebice ako se politički pluralizam na lokalnim razinama svede na puko provođenje samo jedne političke volje i samo nekih interesa. Vitalni su potencijali mladih za obnovu sela od primarne važnosti i ukoliko oni u tome ne prepoznaju vlastiti interes - i to na individualnoj ravni - paternalistički tip animacije mladih u svrhu njihova življenja i rada na selu (što se, inače, podjednako demagoški i bez efekta prakticiralo u prethodnom režimu), ostat će bez adekvatnoga odgovora.

literatura

- Held, David: *Modeli demokracije*, Zagreb: Školska knjiga, 1990.
 Gradešić, Kasapović, Šiber, Zakošek: *Hrvatska u izborima '90*, Zagreb: Naprijed, 1991.
 Ilišin, Vlasta (priredila), *Omladina i društvene promjene*, Zagreb: IDIS, 1990.
 Magdalenić, Ivan (priredio): *Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih*, Zagreb: IDIS, 1991.
Omladina i politika (zbornik), Split: MCMOK Dalmacije, 1988.
 Radin, Furio (priredio): *Fragmenti omladine*, Zagreb: IDIS - RKSSOH, 1988.
 Ule. Miriana: *Mladina in ideologija*, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.

The war, problems of renewal and the political commitment of the urban and rural youth in Croatia

Summary

A war, and especially a defence war waged on one's own territory, decisively influences the overall life of the population. Children and young people are certainly affected by trauma and frustrations the most deeply. It is in this context that the author views the possible influence of the war on the political commitment of young people. To enable the formulation of a valid hypotheses it was first necessary to reinterpret empirical results about youth political attitudes from the end of the eighties in Croatia and place them in the context of the given political conditions. Earlier results show that young people were distanced from the existing political system and ready to establish a radically different political order. The basic characteristics of the political order desired were: multiparty parliamentary democracy, pluralism of ownership, the decisive role of experts in decision-making and a »weak« state. The war in Croatia, however, and the great human and material losses that it meant, did not favour the development of an independent Croatian state that would fulfill such expectations. This is the foundation for the hypotheses about two basic types of reaction among some of the young: political apathy or pronounced politization (which can take various forms, intensity and courses). As far as results allow, the paper analytically discusses the difference in commitment among the urban and rural youth. Bearing in mind their heritage from the preceding period and the war experience, the rural youth are expected to become more radical and their social reintegration in the post-war period more difficult. ●

La guerre, les problèmes de la reconstruction et la détermination politique de la jeunesse des villes et des milieux ruraux en Croatie

Résumé

La guerre, tout particulièrement si c'est une guerre de défense de son propre territoire, a une influence décisive sur l'ensemble de la vie de la population. Certes, les traumatismes et les frustrations laissent de plus graves conséquences sur les enfants et les jeunes. On observe aussi dans ce contexte l'influence possible de la guerre sur la détermination politique des jeunes. Afin de pouvoir émettre des hypothèses valables, il a été nécessaire de réinterpréter les résultats des recherches empiriques sur certaines opinions politiques des jeunes en Croatie vers la fin des années quatre-vingt, et de les mettre dans le contexte d'un espace politique donné. Les résultats indiquent la distanciation d'abord des jeunes du système politique qui existait à cette époque-là et leur disposition à établir un ordre politique radicalement différent. Les caractéristiques fondamentales de l'ordre politique souhaité étaient: la démocratie au sein du parlement constitué de plusieurs partis, le pluralisme de la propriété, un rôle décisif des experts dans la prise de décision et un Etat qui n'exerce pas de pression. Mais la situation due à la guerre en Croatie, avec d'énormes pertes humaines et matérielles, n'a pas favorisé l'édification de l'Etat autonome croate conformément à cette attente. A partir de cela sont émises des hypothèses de deux types fondamentaux de réactions parmi les jeunes: l'apathie politique ou une politisation manifeste (qui peut même prendre des formes, des intensités et des orientations différentes). Dans la mesure où les résultats utilisés le permettaient, la différenciation en matière de détermination de la jeunesse des villes et des milieux ruraux a été étudiée analytiquement. Tenant compte de ce qui a été hérité de la période précédente et de l'expérience de la guerre, on escompte une plus grande radicalisation des jeunes des milieux ruraux et leur réintégration sociale plus difficile dans la période d'après guerre. ●